

Takács Zsuzsa

JÁTÉK A TÚZZEL

Valahányszor visszalátogatok szülővárosomba, átélem a menekülés és a visszacsúszás rémületét. Vállalom mégis az utat, de merő gyávaságból nem keresem meg azt, aki nekem kedvéért átröpültem az óceánon. Megdermedek a vizontlátás gondolatától, mint ha menekülésemet reflektorfény világítaná be: halottnak tettetem magam, kaméleonként avarszínt öltök. Ontarióban még úgy terveztem, hogy összeszedem a bátorságomat, szembenézek Z.-vel (és önmagammal), de itthon elfog a légszomj, meglátogatok egy-egy régi ismerőst, felhívok néhány volt osztálytársat, csak őt nem. Néhány kisebb üzletet azért kötök a magyarokkal, ez az ürügy, ez a szerény nyereség, amellyel jutalmazom magamat a fáradságos útért. Paul, a férjem azt hiszi, hogy honvágy gyötör, nem szól egy szót sem, nem akarja magát beleártani magánügyeimbe. A fiunk túlélőtáborban tölti a szünidőt. Mi más tehetnék? Az igazi túlélő én vagyok, mit tudhat erről kanadai családom? Megpróbáltatásaimról sohasem kellett beszámolnom senkinek, s ezt nem másította meg az állampolgárságomban és családi állapotomban régen bekövetkezett változás. Eredendően idegen vagyok, de mindenekelőtt – és ez talán mentsegemre szolgál – önmagamnak idegen.

Van egy régi fényképem, ahol ketten vagyunk Z.-vel, édes kettesben, mondhatnám. 1955-ben gimnáziumi osztályunkkal Pécsre megyünk, júliusban töltöm be a tizenhatodik évemet, ő novemberben. Egy osztálytársnőnk, aki a rádió fotósa lesz később, elkattintja Leikáját, és nekem ajándékozza a cakkos szegélyű, fekete-fehér képet. Egy más mellett ülünk a vonatfülkében az ablak mellett. A sűrű kocsis sűrű háttéréből előszivárgó sárgás fény, mely bevilágítja a szétnyitott könyv fölé hajló arcunkat, a valóságosnál is régebbi felvételt sejtet. Mit olvasunk? Útikönyvet nemigen. Térképet talán? Aligha. Utálok térképet böngészni, számunkra akkoriban nem léteztek városok, földrészek, más országok. A földrajz az egyetlen tantárgy, amivel keményen meg kell birkóznom, minden más – kis túlzással szólva – azonnal megragad a fejemben. Az Alpok közzetana? Nincsenek Alpok, Appenninek, nincs Olaszország, nincs tenger, nem-hogy Amerika; Ausztria sincs. Csak tanulunk a nagyvilágról, eljátsszuk, hogy létezik. Az USA fővárosa pedig – a játék szelleméből következően – maga a kárhozat színhelye. Ha valaki egyest kap, a nevét viselő zászlócska megindul az osztályteremben kifüggesztett térképen New York felé, míg az ötösért, jutalomképpen, zászlócskánk egy kockányit Moszkva felé lép. Városterképet egyébként sem lehet kapni, nincsenek mulatságos öltözetű turisták az utcán, vénasszonyok babarózsaszínben, mint manapság. A legvalószínűbb, hogy verset olvasunk Pécs felé haladva, bizonyára Baudelaire-t, akinek költeményei Tóth Árpád *Külföldi költők* című kötetében szerepelnek. Az ötvenes évek közepén kedvenc verseskönyvem ez. Ezt olvasgatom és viszem magammal az osztálykirándulásra is – ahogyan zongoratanárnóm fogalmaz – egy *özönvíz előtti* kiadásban. '56 novemberének végén is a hátizsákomba csúsztatom a pécsi fényképpel együtt. Ha itthon maradok, enyém volna könyvtárunk minden verseskötete, továbbá minden festészeti album és a háromkötetes Brockhaus zenei lexikon. Zenésznek készülök ugyanis, de az is lehet, hogy színész leszek. A fotón rövidre vágott frizurát viselek. Z.-vel egymás mellett ülünk, mindkettőnk haja hullámos, az enyém sötét-, az övé világos-

szőke, és – szokás szerint – a homlokába hullik. Magasabb, mint én, és átszellemülten karcosú. Emlékszem, amikor a gép elkattintása után hamarosan fölállunk, meglep, hogy hozzám képest mennyire törékeny. Az a vakmerő ötletem támad, hogy két kezemmel átfogom a derekát, persze nem merem megpróbálni. Lánygimnáziumban tanulunk, korlátozott és korlátozó nevelésben részesülünk. A fotós lány az egyik barátnője, a másik én vagyok. És van egy harmadik is, az osztály eminense, akivel egy padban ül, akiből felnőttkorában jó nevű szemorvos és családja hűséges rabszolgája lesz. Minket – a nővéremet és engem – anyánk tart el. Apánk – akinek ártatlanságában biztosak vagyunk – szabotázs vádjával évek óta börtönben ül, semmit nem tudunk róla, valószínűleg már nem is él. A fotós lány szülei viszont korán elválnak, anyjával él, és inni kezd, mellrákban, fiatalon hal meg. Akkor én már rég kanadai állampolgár vagyok. A fotós lányról és a szemésznőről mindent tudok, ha itthon járok, ez utóbbival sűrűn találkozunk. Z.-t viszont, akiért átlépek az örökre tiltott határt, nem merem megkeresni soha.

Azt mondják, a gyerekkor életünk legfelhőtlenebb időszaka. Ez tévedés szerintem. Azt kéne mondanunk inkább, hogy a gyerekkor elnevezés az emberi kiszolgáltatottság nullától tizennégy éves korig terjedő életszakaszának jelzésére szolgál. Egyébként is értelmetlen minden merev szakaszolás. Z. iránti érzelmeimet tekintve ötvenéves koromra is kamasznak kell tekintenem magam. A háború idején születtem, apámra alig emlékszem, nővérem gimnazista korában teherbe esett, megszülte gyermekét, és anyám közvetítésével örökbe adta vidékre. Középről ismerem a családjunkban a negyedik gyermek, anyám húgának történetét is, aki huszonhárom évesen halt meg Svájcban egy autóbalesetben. Anyám, mint általában mindenért, az ő haláláért is saját magát okolja. Miért is adta örökbe kishúgát, miért engedte, hogy ott ragadjon Svájcban, és idegenek neveljék? El-elsírja magát, ha róla beszél. Gondterhelten ülök tehát az iskola-padban viháncoló osztálytársaim között, és kilátástalan jövőmön tűnődöm.

Nem hiszem, hogy sokan volnának Magyarországon, akik ismerik Szondi Lipót sorsanalízisről szóló publikációit. Én szerencsésnek mondhatom magam, hiszen a zongoratanárnóm Szondi nagy tisztelője, és rejtett utakon hozzájut néhány – sokadik és halvány – német nyelvű másolathoz. Teázgatásunk közben lefordít egy-két bekezdést belőle, és magyarázza közben a szöveget. El is határozom, hogy megszakítom a családjunk nőtagjaira nehezedő csapások láncolatát, amelyre tehetetlenségük predestinálja őket. Magam akarok dönteni a sorsom felől. Zongoratanárnóm a példaképem, valósággal szerelmes vagyok belé. Nem fiatal már, negyven körüli, ódivatú fekete lakkcipőket hord, kontyban viseli sötét haját, régi kiadású könyveket olvas, Napóleon-életrajzokat, Lombrosót, Oscar Wilde-ot, és mindent eredetiben, németül, angolul, olaszul vagy franciául. Én ugyanazokat a szerzőket olvasom – egyelőre – kizárólag magyarul. Apostol utcai háza igazi menedék számomra. Ha csöndre vágyva kilépek a kertjébe, időtlen mosolyú női gipszfej köszönt rám. Hetente kétszer járok a tanárnőhöz zongorára, egy alkalommal pedig németórát veszek tőle, de egyébként is nála töltök szinte minden délutánt. Húzó az időt, hogy minél tovább maradjak, kisebb szolgáltatásokat teszek neki, beengedem a többi zongora- vagy szolfézsórára érkező gyereket (féltékeny is vagyok mindegyikükre). Az órák után kettesben eredeti *Earl Greyt* kortyolgatunk. Úgy tervezem, hogy felnőttkoromban hozzá költözöm, rendbe hozatjuk a házat, nem megyek férjhez senkihez, de szeretőimet bemutatom neki. Egyébként csak a zenének és a beszélgetéseinknek élünk.

Anyám húga, ha élne, hat évvel volna idősebb nálam. A háború végén nagyszüleim házat bombatalálat éri, rájuk omlik a ház, és meghalnak, de öregkoruk vigaszát, késői

második gyermeküket a gerenda alól élve húzzák ki a lakók. Néhány hónapig velünk lakik ő is, de a háború után egy évvel, a Vöröskereszt gyerekmentő szolgálatának ajánlatára anyám, aki hivatalos gyámja, beleegyezik, hogy hat hónapra kivigyék Svájcba. Nagy szükség volna rá, hogy felerősödjön a hegyi levegőn, és az egészséges táplálkozásnak köszönhetően jó néhány kilót magára szedjen. Kerek fél év telik el, amikor a szervezőiroda értesíti anyámat, hogy mit sem hízott a kislány, így újabb félévi tartózkodást ajánlanak föl. Anyám igent mond a nagylelkű ajánlatra, hiszen akkor még nem tudja, hogy a húga alig kap enni. A végén még az örökbeadásba is beleegyezik, mindössze a személyes találkozás feltételéhez köti hozzájárulását. Szüleim jól ítélik meg a politikai helyzetet, úgy gondolják, mindannyiunk közül leginkább ő boldogul majd, hiszen Nyugaton nő fel. Nem sejthetik, hogy fiatalon hal meg, mert autóját – akarva-akaratlanul – a szakadékba vezeti, és bennég a lángoló kocsiban. A végkifejletig, mint mondani szokás, sok víz folyik le még a Dunán. Egy gyermektelen, helybeli házaspár fogadja örökbe. Az ő bemutatkozó levelükből tudják meg a szüleim, hogy eredeti vendéglátói, egy bőrgyár testvérpár tulajdonosai – akiket a német nyelvű kanton az adóleírás ígéretével rávett a gyermek befogadására – „nem kívántak eltartani egy ingyenélőt”. Megparancsolták hát, hogy tanítás után segítsen a háztartásban, este pedig szedje össze a munkagépeken maradt bőrhulladékot. Az is kiderül, hogy a gyárosék egyáltalán nem vettek ruhát neki, s itthoni ballonjában vacogta végig az első telet. Jövendő örökbefogadói, a svájci házaspár '47-ben, a fordulat éve körül látogat el hozzánk, de nem hozza magával nagynénémet (attól tartanak, hogy a gyereket a hatóságok nem engedik vissza). Így tehát soha többé nem látjuk viszont; hívatlan vendégként bukkan föl újra anyám gyötrelmes álmaiban. „Kilépek a kapun, rám néz – meséli reggelinél nekem –, de nem ismer meg, vagy nem akar megismerni, mert neheztel rám. Megy, és húzza a földön a ballonját, amit még itthon a Teleki téren vásároltunk neki. Utána szaladok, megfordítom, hogy álljon meg – közben megremeg anyám keze, és kilötyintti a kávé reggeli italt, amit a tejboltban készen és kimérve vásárolunk. – Elveszem tőle a ballonját, valahogy túl engedelmesen hagyja. – Csak le akarom porolni – mondom neki. Aztán rájövök, hogy a fekete piszokcsíkok gyászszegélyek, ezért eltüntethetetlenek. Nem változott semmit, nem lett idősebb. Kérlelem, hogy mondjon valamit. – Nincsenek barátomim – panaszojla.”

'56 szeptemberére, a Liszt- és Bartók-évfordulóra nemzetközi versenyt hirdetnek a Zeneakadémián a világ zongoristái számára. Nem emlékszem már a bolgár versenyző nevére, pedig neki köszönhetem, hogy jegy nélkül végighallgathatom a műsort. – Ja bulgarka! – mondom képzelt bolgár nyelven a bicegő jegyszédőnek, és magamra mutatok. Elég is ennyi, beenged. Odaállok a falhoz Z.-vel a kezdés előtt néhány másodperccel, és a jegyszédő kezének intésére, akár a többi zenerajongó, elfoglalunk egy üres széket, vagy a kopott, vörös bársonnyal burkolt lépcsőre ülve átadjuk magunkat a zene élvezetének. Úgy emlékszem, hogy a *Les Preludes* és a mesteri zongoraszólamáról nevezetes *Esz-dúr koncert* a két kötelező versenydarab, de gyakran csendül fel a *Mazeppa* vagy a *Totentanz*, azaz *Haláltánc* is. Bächer Mihály (a későbbi második helyezett) halottsápadt arcáról ömlik a veríték. Ott állok Z.-vel a koncert után az autogramkérők ostromgyűrűjében, ám mi nem vadászunk az aláírására, csak megindultan nézzük a zenébe belehaló, szerintünk tüdővésztes férfi arcát. Három éve járunk egy osztályba. Apollóinak tartom Z.-t, dionüszoszi lelkemnek túlzottan ártatlannak, néha kicsit unalmasnak is. Szabályos családi életet él, vallásos nevelést kap. Szeretném elrontani, szeretnék halálos sebet ejteni rajta, hogy hasonlítson hozzám. Figyelmét az élet elképesz-

tő gazdagságára irányítom, amibe belefér a túlzás, a kihágás, lelkünk fausti elzálogosítása. Nekem köszönheti, hogy fölemeli szemét a mindennapok sararól, és messzire tekint. Művészi hajlamai vannak, koreográfusnak készül. Büszkén vesszük tudomásul, hogy szemhéjunk remegéséből arra következett az iskolaorvos, hogy – kizárólag nekünk kettőnknek az osztályból –: *vegetatív neurózisunk* van. Egyébként kisujjam egyetlen intésére boldogan viszonzná bárki a barátságomat, hiszen tanulás nélkül is én vagyok a legjobb az osztályban, miközben alig készülök az órákra. Csak akkor jelentkezem, ha az anyaghoz lényeges hozzáfűznivalóm van. Fölösleges dolognak tartom magát az iskolába járást is, de nincs más megoldás, anyám szerint „nem engedhetjük meg magunknak, hogy magántanuló legyek”. A téli szünet előtt levelet küldök Z.-nek egy magyarórán, hogy látogasson meg a szünetben valamelyik kora délután. Lóúgrásban megy a padosorok között a küldemény, Z. az utolsó előtti padban ül az ablak mellett. Újabban gyakran bámul ki az ablakon, azt mondja, egy háziasszonyt figyel, aki délelőttönként szőnyeget ráz ki az ablakon. Tetszik nekem a benne végbemenő változás, szemmel láthatólag elsüllyed számára a világ, a mozgás ritmusát tanulmányozza. Szomszédjának most is meg kell rántania a könyökét, hogy kezébe adhassa a leveletem. Elolvassa, megkeres a szemével, végül komolyan igent int. Nem volt kétségem válasza felől, mégis belesajdul a szívem a komolyságába; kérdés persze, elengedik-e hozzám.

„*A fájdalom gyönyört ébreszt, az ujjongás gyötrelmes hangokat tép ki a megszállottak énekéből*” – valami ilyesmit mondott zongoratanárnőm a zene erejéről Nietzschét idézve. Átadom magamat a kották olvasásának. Anyám kérésére az új tanévben a tanórákon az utolsó sorban ülök, hogy feltűnés nélkül készülhessek zenei tanulmányaimra. Harmadikban Z. néhány hónapra eltűnik az osztályból, azt hisszük, tébécés, de csak tüdőgyulladásra van, így a Szabadság-hegyi Gyermekszanatóriumban tölt néhány hónapot. Úgy értesülök, hogy nyáron vidékre viszik pihenni egy isten háta mögötti faluba. Némi gyötrődés után már-már sikerül elfelejtenem („*lontano dai occhi, lontano dal cuore*”, mondja a tanárnőm, azaz: „*távol a szemtől, távol a szívtől*”), de villámcsapásként sújt rám a tanév végi röpké vizsgátlás. Haját világosszókára szívtá a nap, bőre aranybarna, gyönyörű fogai villognak, ahogyan nevet rám. *Biztosan beleszeretett egy orvosba*; sejtet is valami ilyet, hogy bosszantson. Közben anyám felhajt nekem egy udvarlót a nyárra (az unokabátyámat), hogy legyen, aki elkísér a hangversenyekre a Károlyi-kertbe. Mióta először és utoljára láttam Z.-t, nem tudom kivenni a fejemből. Rendszeresen írok neki vidékre (utolsó posta: Fóny), mint utóbb megtudom, leveleimet felbontják a szülei. „*A dionüszoszi rajongót a magafajta elragadtatottak érthették csupán. Az apollói görög ámulattal vette tudomásul. A borzadály, mely előbb-utóbb csodálatával elvegyült, ráébredtette, hogy apollói világától a dionüszoszi egyetlen fátyol leplezi csupán.*” Akár a teljes *Tragédia születését* lemásolnám neki, de tanárnőm szerint egy árva szót sem értene belőle. Július végén kapok egy titokban feladott levelet, sikerült kiharcolnia, írja, hogy egy hónapot munkával töltsön a Statisztikai Könyvtárban, így hát Pesten lesz. Hamarosan szétfoszlik azonban minden reményem, mert amikor föl hívom, hogy találkozzunk, „nagyon elfoglalt”, mondja az anyja. Nem merem hívni többé (néha a lelepleződéstől rettegve a házuk körül ógyelgek). Augusztus utolsó vasárnapján a Postászenekar ad koncertet a Károlyi-kertben. Úgy tudom, Cziffra György játékát hallhatjuk majd kíséretükkel, lelkesedésem mérsékelt mégis, mert jobb híján az unokabátyámmal megyek. Mégsem adom föl a reményt, hogy ott lesz Z. is. Az ő apja is hozzájuthatna az ingyenjegyhez, akárcsak szintén közalkalmazott anyám. Szívesen látnám, mit szól jóképű kíséremhöz, azt kívánám, fájjon neki a bizonyosság, hogy nem nélkülözhetetlen. Nem tudhatja,

hogy kísérőm ostoba szövegeitől égnek áll a hajam, legfőképpen kedvenc témája kifejtésétől, mely szerint a nők agya könnyebb, mint a férfiaké, ezért is butábbak. Bár csak eljönne, bárcsak újra látnánk egymást! Csupa gyűlöletes feltétel, csupa „ha” (*„Wenn die Tante Rader hat, Sie wird ein Omnibus”*).

A hangverseny előtt fodrászhoz megyek, elkérem anyám csomagból vásárolt, zöld, selyem kiskosztümjét. Úgy érzem – relatíve –, szép vagyok. Unottan s egyszersmind kétségbeesetten ülök unokabátyám mellett, amikor meglátom Z.-t, aki egy magas, fekete fiúval ül az előttünk levő sor szélén, és elmélyülten társalog vele. Belém hasít a feltételezés, hogy elvesztettem. Belesápadok a gondolatba, hogy meg akar alázni. Megszólal a *Rosamunda* (eredeti nevén a *Zauberharfe*) nyitány. Szívesebben hallgatnám ezt a zenét végső formájában, a nagy *C-dúr szimfónia* kiforrott tökéletességében. Mintha darálón darálná a zenekar a nyitányt, és a karmester pálca helyett stopperórát tartana a kezében, hogy azzal ellenőrizze, zenészei elég gyorsak-e. Megpróbálom feltűnés nélkül befogni a fülem, de nem megy, a botrány elkerülése miatt kénytelen vagyok nyitott füllel szenvedni végig az estét, Schubert nyilvános megszegyenyítését és a szünetben unokabátyám repülőgépmoделlekről szóló fejtegetéseit.

1956 szeptembere, az első tanítási nap. Változik az ülésrend, Z. előttem ül, és padtársam is van egy dundi, ostoba lány személyében, aki – ha esik, ha fúj – vastag gumitalpú cipőben jár. Otthon bejelentem anyámnak, hogy fogyókúrába kezdek. „Még szebb akarsz lenni?” – kérdezi nevetve. Kétségbe ejt a vaksága, hogy nem veszi észre, mennyire hájas vagyok. Ráadásul itt vannak a Liszt-koncertek is, s amellet országos szavalóversenyre készülök. Kötelező anyagként *A walesi bárdok* című vers szerepel műsoron, és én választott versként régi kedvencemet, Ady *Szapphó*-átköltését mondom. Magyartanárnőm klasszika-filológus (tőle tanulok latint is), érthető módon elégedett a választásommal. Az iskolai versenyt természetesen meg is nyerem, a nagy-budapesti fordulóra pedig meghívom Z.-t, hogy jöjjön el velem. Mégsem csak ketten megyünk iskolánkból a második fordulóra. Már a villamoson összetalálkozunk egy B osztályos lánnyal, aki egy másik gimnáziumból való barátnőjét kíséri. Iskolatársunk nevét már elfelejtettem, de a barátnő nevére jól emlékszem, Aliznak hívják. Sötétbarna haja van és óriási, éjbarna szeme, csipkegalléros, meggyszínű selyemruhát visel, és szabadon választott versnek a *Kései siratót* hozza. Nem hiszem, hogy versenytársam lehetne, ám hosszú szempillája árnyékot vet a szívemre. Tetszik, hogy volt bátorsága sminkelt arccal jönni, és fodrásznál is járt. Mi hárman szürkék vagyunk őhozzá képest, sajnos Z. is. Aliz selyemruhájának szoknyarésze cikcakkos szegélyben végződik, és beszéd közben hátrasöpri arcába hulló sötét fürtjeit, ilyenkor ruhájának szintén cakkos ujjá fölcúsúszik a könyökéig, majd az anyag súlyának engedelmességgel visszahullik márványsimaságú karjára és kézfejére. Az ilyen nőre szokták azt mondani a férfiak, hogy „veszélyes”.

Ő kerül sorra először, jól is mutat a színpadon, de *A walesi bárdokkal* csak közepes teljesítményt nyújt. A *Kései sirató* előadása már sokkal jobb, de semmiképpen sem kivételes. Zongoratanárnőmtől úgy tudom, hogy József Attila anyja nemcsak öntudatos proletárasszony volt, hanem szép, kitaszított, talán könnyű nő is. Mintha Aliz maga is könnyű nő volna, és saját tapasztalatából tudná, mit jelent ez. Tetszik a gondolat, hogy ő az első züllött lány, akit személyesen ismerek. B osztályos barátnője mellett ül, kicsit elfordulva tőle, hátát mellkasának támasztja kihívóan, mintha egy fiúval volna egy dzsesszhangversenyen. Minden lehetséges, vállalnunk kell az utat, melyet sorsunk kijelöl – gondolom helyeslően. Fagyos következtetésként azonban agyamba költözik a magamra vonatkozó súlyos felismerés, mely szerint a művésznek szabadságát is fel kell

áldoznia sorsa beteljesítéséért. Alig várom, hogy sorra kerüljek, levezsem a szememet Alizról, feladatomra összpontosítok, hogy – mint ahogyan a tanévzáró koncerteken szokott történni velem – ezúttal is elsüllyedjen számomra a világ. Szeretem *A walesi bárdokat*, egyrészt, mert rebellis vagyok magam is, másrészt, mert – szigorúan szakmai szempontból nézve – a többszereplős dráma jó lehetőség színészi képességeim érzékeltetésére. Meglehetősen sokára szólítanak, de nem pattanak föl, és nem rohanok ki a színpadra, mint mások. Már a kimenetel is az én időm, a megszólalás előtti elnyújtott perc pedig különösképpen az: „Várjatok türelemmel – sugallom a közönségnek –, engedjétek megszületni a verset!” Ha tehetném, legszívesebben álarcban mondanám a szöveget, hogy ne én, rajtam keresztül maga a vers beszéljen. Lehajtom a fejemet, összeszedem a gondolataimat, akárha a zongoránál ülnek, a feszült – talán már feszélyezett – csöndben váratlanul fölnezek, és belekezek *A walesi bárdok*ba. Aztán szünetet tartok (a két vers között tízig számolok). Ady *Szapphóját* nem hirtelen felütött fejtartással indítom, hiszen ez nem a történelmi emlékezet máig ható hangja, hanem szenvedélyes, tovább nem leplezhető vallomás egy földi lánynak a zavarba ejtő és az örök határán. Lehajtott fejfel állok az olümposzi istenek előtt. Aztán a második sornál – Z. helyett – Alizra szögezem a pillantásomat – két okból is, egyrészt, hadd lássa, hogyan kell verset mondani, másrészt, mert annyira szép. Érzem, hogy jó, amit csinálok, sőt nagyon jó. Sikerül meggyőzőnöm legridegebb tanúmat, önmagamat is erről. A vers végére szenvedélyes vallomásomtól elmélyül a hangom. Nem várt csönd fogadja szereplésemet, s a szokásosnál talán valamivel hosszabban tartó taps. Nem nézek se jobbra, se balra, amikor visszamegyek a helyemre. Z. odasúgja, gratulál, de mennie kell. Nem is marad tovább, nem várja meg az eredményhirdetést, fölszalad a közelben lakó nagynénjéhez valamiért – szerintem ebédre várják. Alizra nézek, hosszan, borongósan pillant vissza rám, de a B osztályos lány, akinek a neve csak nem jut az eszembe, a büfébe hívja, mielőtt én hívnám meg mind a kettőjüket. Aliz föláll, belekarol a B osztályosba, és együtt mennek el. Egész életemben magányos leszek – kínzom magamat, és az ablaknyílásba állva kibámulok a langyos, őszi, idegen iskolaudvarra.

Második lettem a nagy-budapesti versenyen. Az értékelés szerint szövegmondásom világos volt, jó felkészülést, kellő előadói érzékenységet mutattam, amit azonban egy másik vers választásával inkább érvényre tudtam volna juttatni. Az első díjat a Rákóczi Katonai Középiskola diákja viszi el *A helység kalapácsa* egy részletével. Aliz emléklapot kap. Úgy gondolom, kétségbe lehet esve, mégis bátran és mosolyogva veszi át, nem hittem volna róla, hogy ekkora önuralomra képes. Szeretnék legalább ezért gratulálni neki, de eltűnik a szemem elől. Egyedül, gondolataimba temetkezve bandukolok haza, elkedvetlenít a második díj, de tisztában vagyok vele, hogy nemcsak a szavatok színvonala, hanem a versválasztás is számít ilyenkor. Hátradöntöm fejemet a rázkódó ülésen, azt tervezem, hogy fölajánlom Aliznak, megtanítom verset mondani. Csak a versmondás egy-egy mesterfogását mutatom meg, nehogy önérzetében megsértsem. Az első pillanatban minden köntörfalazás nélkül bevallom, mindent, amit tudok, mástól tanultam én is. Fölhívom a figyelmét rá, hogy ebben nincs semmi megalázó, tudásunk tökéletesítése kutya kötelességünk. Hasznos persze a második díj is, elterjed majd a híre iskolaszerte. Gyakorlati haszna is lehet, talán könnyebben vesznek föl így a Zeneművészetire. Nincs kétségem a rákóczi fiú teljesítménye felől sem, jó volt, az enyémmel egyenrangú, csak hogy abból nyugalom és biztonságérzet áradt, míg az enyémből sötét nyugtalanság. Ez viszont inkább megfelel a kornak, amelyben élünk. Anélkül, hogy belegondolnék, merre indulok, Z.-ék felé veszem az utamat. Ta-

lán összeakadunk, és akkor megbeszéljük, nem hibáztam-e valahol, jól értelmeztem-e szerinte Adyt. Jóllakottan már bizonyára hazafelé tart ő is a nagynénjétől. Előveszem a vajas, zöldpaprikás kenyeret, amit anyám tett a táskámba még reggel a nagy napra való tekintettel. A vaj vasárnap íze szétolvad a számban. A túloldali járdán velem szemben két kb. egykorú fiú közeledik. Már a Deák Ferenc utcában járok – más nincs is az utcán. Hónuk alatt mappát cipelnek, biztosan Z.-ék házában laknak, a Képzőművészeti Középiskola kollégiumában. Látásból mintha ismerném is őket, mindig kettesben járnak, nyilván barátok. Zita azt mondja, hogy szívesebben lakna kollégiumban, mint otthon, ahol minden lélegzetvételéről számot kell adnia. Jót tenne neki, állapítom meg, és felsóhajtok a gondolatra, hogy kollégisták lehetnék esetleg mind a ketten. A fiúk hirtelen megtorpannak, egyikük hóna alól kicsúszik a rajztábla, és a fal mellett a földre zökken. Feszültségük átragad rám, bámulni kezdem őket. A szeptember végi, hosszú szögben beeső kora délutáni nap nosztalgikus fényben fűrészi a házfalakat. Hosszúnak tetszik a pillanat, ezer más dolog történik közben. (A tanárok jelentést írnak a minisztériumnak a szavalóversenyéről. Z. lassan elköszön a nagynénjétől, és hazaindul. Anyám végez a hivatalban, és elmegy krumplit válogatni a Tolbuhin krt. 11.-be, hogy különkeresetéből ki tudjuk fizetni zongoraóráimat. A tejbolt elé kiteszik az üres kannákat. A hentesnél kifüggesztik egy megnyúzott nyúl tetemét a bejárat fölé, jeléül annak, hogy nyúlhús érkezett.) Figyelmemet azonban csak a két fiú között lejátszódó jelenet köti le. A magasabbik is elengedi hóna alól a mappáját, a foszlott papírborító fennakad ballonja övében, mintha az idő múlását akarná megakasztani. Arcuk egymás felé fordul és közelít, szájon csókolják egymást. Beleborzongok a jelenetbe. Nyilván a görög szellem teszi, a szépség imádata (egyszerre mintha fiú volnék én is, Szókratész tanítványa). Nincs bennem előítélet, a látvány szinte könnyekre fakaszt. Átfut agyamon, hogy ezért börtönbe is kerülhetnének, de semmi vész, az utca változatlanul kihalt. Úgy látszik: Érosz szeret minket. Ennél a félmondatnál megállok, a gyanú jeges rémülete kúszik gerincemen át az agyamba. Mi az, hogy minket? Nekem is *ferde* hajlamaim vannak? A rettenetes gyanú nem hagy békén. Összeáll a számomra rendelt végzetes jövő, idegenségem és kiválasztottságom minden kockája egymáshoz illik. Shakespeare kétértelmű szonettjeire gondolok, Martin du Gard könyvében Jean és Jacques szerelmére, Verlaine-re és Rimbaud-ra, és Csajkovszkijra természetesen.

„*Furcsának tartottak az emberek, ami ellen először meglepetten, később fájdalommal tiltakoztam, s végül beletörődtem*” – írom a karácsonyra kapott *Napló* feliratú keményfedelű könyvembe. Soha meg nem komponált szimfonikus zeném mottójának szánom ezt a vallo-mást. Nem sejtem még, hogy emlékezetem szögletében örökre ott marad az ötvenes évek téli napsütésben fürdő Deák Ferenc utcájának négyzetméternyi szakasza, ahol ebben a pillanatban földre sújtva állok. – Ha lánykülsőmben, ahogyan döbbsenten érzem, fiú vagyok, nem lesz soha családom? Nem megyek sohasem: *haza?* – Alig néhány perce még a villamoskerekek is ijesztő kérdést szegeztek nekem. *Hogyan? Hová? Hogyan?* – faggattak úti célom felől. – Hogy viselem el majd a kitaszítottság szégyenét? Megfogalmazódik bennem a kétségbeesett és gyáva *nem*, a *sehogy*, a *nem akarom*. Hallom felettes énem parancsát, megismétlem a kemény utasítást: *El innen, el, csak el, csak el!* Ezt kattozták már Pécs felé menet a vonatkerekek az osztálykiránduláson (de akkor még nem értettem a nyelvüket): *Messzire és menekülve*. – *Messzire és menekülve* – adtam meg a választ a jármű gyorsulásával versenyt rohanva gondolatban, a kerekek csattogásának kérlelhetetlen ritmusát követve. Szerettem volna beszélni Z.-vel, akkor és azonnal, hiszen csak ő volt nekem. Bocsánatot akartam volna kérni tőle Aliz miatt is.

A felzaklató látványból kitépem magamat (a fiúk fölveszik rajzmappáikat, és továbbmennek). Húzom az időt (lehet: utolsó beszélgetésünk előtt), össze kell még szednem magamat. Bemegyek hát a Martinelli téri templomba, ahova vasárnaponként misére jár a családdal. Leülök az utolsó sorba (tudom, hogy ott szoktak ülni). Nincs semmiféle szertartás, tapintatos léptek haladnak padom mellett, sűrűn kattán a bejárati ajtó kilincse. Lehajtom a fejemet, mintha imádkoznék, bár nincs ebben gyakorlatom, azt sem tudom, hogyan kellene belekezdenem. Van-e ima „speciális esetekre”? Mondhatom-e, hogy „Istenem, segíts meg, engedd, hogy a barátnőm is úgy szeressen, ahogyan én szeretem őt”? A pad végében egy férfi orrot fúj, majd visszazuhan sírós fohász-kodásába. Pillantásom a mellékoltár díszeit pásztázza, ragyogó ezüstszíveket látok egy üvegtábla alatt. Jézus megkínzott teste halottan függ előttem a kereszten (ágyékát hófehér kendő fedi, ahogyan azt az utókor megszépítő emlékezete kívánja). Elképzelem, hogy a templom belseje lassan az utca részévé válik, kőkockái között ecetfa hajt ki. A sétálók leülnek, a villamosról leszálló háziasszonyok átvágnak a belső téren, szatyrukat maguk mellé helyezik a földre, lehajolnak, és bekötik gyerekük kioldódott cipőfüzőjét. Én nem tudok továbblépni, sakk-mattot kaptam, a padhoz szögezve latolgtatom kilátásaimat. Csönd van, lassan elnéptelenedik a templom. Ez a kora délutáni holtidő – gondolom. Megválaszolhatatlan, gyötrő kérdéseimmel kiódalok a térre, de a házuk előtt, a Petőfi Sándor utcában gyáván meggyorsítom a lépteimet (nem akarok már találkozni vele). Elhúzok a rakpart felé. Megfutamodásom közben, Petőfi ágáló szobránál elbizonytalanodom még, de mégsem fordulok vissza, lemegyek a megrepedt, csorba lépcsőfokokon a Dunához. Orromat megcsapja a víz eleven szaga. Leülök a lépcsősor alsó kövére, szabad folyást engedek a gyávaságom fölötti harag és kétségbeesés könnyeinek. Könnyeim apadtán eszembe jut egy Heine-dal első két sora: „*Du bist wie eine Blume / so hold, und schön, und rein*” és a vers magyar fordítása, amit irodalomórán elemzünk: „*Mint egy virág, olyan vagy / oly tiszta, szép, szelíd.*” Fölrémlik Z. arca, ahogyan hátrafordult a magyarórán, és rám mosolygott, mert tetszett neki a vers. „*Elnézlek és szívemhez / a bánat közelít.*” Képzelt arcának suttogom a folytatást. A „*szép – szelíd – közelít*” hármas ríme fölötti örömtől újra könnyes lesz a szemem. Megrendültségemből pisszegés riaszt, hátrakapom a fejemet, egy matróz inget a lépcsősor tetejéről, sétálni hív. Sértetlen felállok, és elindulok az ellenkező irányba, hazafelé. Egy ideig még tisztes távolból követ.

Otthon egy halom vasalnivaló vár rám, a kupac tetején Z. monogramos zsebkendője. Behintem a ruhát, és összecsavarom (az egyetlen háztartási munka a vasalás, amit szeretek). A káosz felszámolása most is segít rajtam (kétségbeesésem munkába fojtása mint gyógy mód egész életemben beválik). Hogy került hozzám ez a zsebkendő? Sír-tam, és Z. kölcsönadta, vagy ő sírt, és arcát tenyerembe fogva ezzel törölgettem a könnyeiket? Ó, bárcsak így történhetett volna! „Csehszlovákiából érkeznek levélben a zsebkendők” – adta egyszer a kezembe, *nézzem csak, milyen finom anyagból varrták*, véletlenül maradhatott nálam. Felvidéki rokonaitól kapja, mondta, névnapra, születésnapra, karácsonyra. Várom, hogy átnedvesedjen a vasalnivaló, addig néhányszor lepötyögtetem a zongorán új kompozícióm kezdőtaktusait. Arra a gondolatra jutok, hogy a legjobb az volna, ha meghalna Z. (esetleg vele hálnék). Ettől a gyilkos vágytól megnyugszom. Kivasalok mindent, mire anyám hazaér, ott ülök a fonott karosszékbén, lábam, mint az amerikaiaké, föltéve az asztalra, és a *Bűn és bűnhődést* olvasom.

Aztán már megy minden, mint a karikacsapás. Nem is tudom, mivel telik a hátra lévő hónap a forradalom kitöréséig. Emlékszem, hogy visszaadom kivasalt zsebkendőt.

dőjét, megcsókolom belehímzett névbetűit (de ez mégsem tarthatott hetekig?). Teljesen elvesztem magamat, gyanítom, Z. is unni kezd. A forradalom alatt nem ő hal meg, helyette a fekete hajú fiút lövik le a Parlament előtti csütörtöki tüntetésen, akivel életünk utolsó közös hangversenyén az előttem lévő sor szélén összebújva ültek. Házunkba beveszik magukat a felkelők. Fekete-vörös, aransujtásos egyenruhában a Rákóczi Katonai Középiskola diákjai ott rohangálnak egy ideig a függőfolyosón, aztán a padláson rejtőznek el. Vajon velük van-e a szavalóverseny első helyezettje, és ha igen, megússza? – tűnődöm. Helyettem pedig anyámat lövik le az oroszok – bár pontosabb volna úgy fogalmaznom, hogy: *vele, engem* –, amikor az újból lezárt határon utánunk szökik. Egyik napról a másikra elsüllyed előző életem összes színhelye. Szereplői, időnek előtte, behullnak a minden életet magába nyelő semmi szakadékába. Eltűnik Budapest, el Magyarország, a szavalóverseny Alizostul, zongoratanárnóm zongorástul. Nővérem köddé válik Texasban valahol. A térképeken Kanadát böngészem azontúl, a Duna helyett a Szent Lőrinc-folyót, az Erdők tavát Winnipeg mellett, vagy kedvencemet, a Nagy Rabszolga-tó környékét Mackenzie-ben, ahova testvérfitőiskolánkhoz látogatunk év végén egy-egy barátságos baseballmeccsre. Ahol Paullal, későbbi férjemmel megismerkedem. Magyarország az amerikai iskolai atlaszokban a Balkán címszó alá besorolt kisállam, alig találok a helyét, ha meg akarom mutatni neki. Gyakran még a nevét sem írják ki, ez eleinte bosszant, később természetesnek veszem. Tiszta lappal kezdem az életemet (anyám *mártírhalálának* ténye megnyit minden ajtót előttem). Tizenkét kilót fogyok, de az arcom telt marad. Zene helyett a matematika foglalkoztat, magyar helyett angolul beszélek. Mélyen és sokat alszom, hála a nyugtatóknak, melyeket évtizedeken át szedek. Eltelik a magyarországi életem többszörösét kitevő felnőttkorom ideje, és amikor először hazajövök, nyomát sem találok a városnak, amely szorításából, ’56 végén, egyetlen önfeledt mozdulattal utamra engedett.

Európa megvet, mint minden amerikait, de magához bilincsel. Elfog a tehetetlenség érzése, mihelyt a légtérébe érek. Mintha csak álmodtam volna, hogy sikerült kifognom sorsomon. Az eltelt évtizedek változásaira készületlenül jövök vissza *a szétlőtt városba, ahol mindenki fiatal, s amelynek utcáit Z. zöld szemének ragyogása tölti be.* A Vámház körút (itt volt a lakásunk) repedezett járdáját por és piszok borítja, az utcákon rengeteg az öreg. A mellékutcák szűkek, az emberek fogazata ijesztő. Z.-ék házát lebontották, és egy csúf alumíniumkredencet építettek a helyére. A Szervita-templom zárt ajtajától alig néhány lépésre hajléktalanok isznak az árkádok tövében. Én szülővárosom hosszú ballonos felkelői közé jöttem vissza, de ha szállodám forgójajtaja az utcára kipörget, közönyös emberekbe ütközöm. A Gellért Szálló éttermének földig érő tükrébe nézek: egy fogyókúrától ráncos, vörös hajú, rideg amerikai nő néz-néz kényszeresen rám. De a tükrök mélyén, ha elléptem már előlük, tehetetlenségében egy fiatal lány tördeli a kezét. Szállodám fehér fürdőköpenyéből kibontakozom, igyekszem nyakig elmerülni a pezsgőfürdő medencéjének csontig hatolóan hideg vizébe, hogy testemet minél kevesebben lássák. – Őszintén mondd meg, mit gondolsz? – kérdezem magamat, akár Camus regényének orvosát hivatali felettése. Az egymást fröcskölő, vidám fürdőzőktől elhúzva, határozott karcsapásokkal megindulok a mély víz felé, és folytatom a kérdezgetést: – Biztos, hogy pestisről volt szó? Lelkemet megrontó hatalom volt-e a zene, és betegség kamaszkorom lángolása egy lány iránt? – Camus regényében az énekes végül a járvány tizedelte város dalszínházának pódiumán rogy össze. – Vajon méltóbb halál várt volna rám, ha maradok?